

Evolutionismusa a természeti világban czélfogalmat nem ismer, s így a keresztyén vallásos-erkölesi világnézetről hallani sem akar. — Ismertetését Paulsen azzal végzi: „Égő arczipurulással olvastam e művet, szégyenkezve az általános műveltség s a philos. szakképzettség e nyomorúságos állapotán. Fájdalmas érzést keltett bennem, hogy ilyen művet megírhattak, nyomathattak, megvehettek, olvashattak, csudálhattak és elhihettek a költők, gondolkodók és philosophusok ama hazájában, a mely egy Kanttal, Fichtével, Goethével és Schopenhauerrel dicsekedhetik“.

Valóban „philosophia militans“ a modern böleselet e klerikális és naturalista áramlatokkal szemben! S csudálatos, hogy az ellentétek, mint sokszor az emberi szellem történetében, itt is találkoztak. Köszönettel vesszük, hogy az előkelő berlini philosophus azokat kérlelhetlenül földeirítette.

Dr. Szlávik Mátyás.

KÜLÖNFÉLÉK.

Barcsay Ákos megöletésének helye.

A Barcsay Ákos megöletésének előzményei általánosan ismeretesek; a gyilkosság körülményeire és helyére nézve pedig három olyan egykorú írónk van, a kiknek művei ebben a kérdésben illetékes kútfők. Ez a három: Bethlen János a kancellár, Kraus György a segevári krónikás és Szalárdi János.

Tudósításaik csaknem egészen tisztázzák a kérdést. Egyedül a helyre nézve hagynak fenn ellenmondásokat; de ezek is önként megoldódnak, ha az írókat, a megöletés körülményeit s a vitás helyszínt tekintjük.

Bethlen János a komoly államférfiú 1664-ben megjelent munkájában¹ igen röviden úgy adja elő a Barcsay meggyilkoltatását, hogy Kemény János Barcsayt fedezet alatt Görgényből Kővár felé indíttatta; de az útban megölték, s Répán a parasztok nyomorúságos módon temették el.

Lényegében megegyezik ezzel, — csak valamivel bővebb — a *Szalárdi* leírása. Szerinte is Kövér Ferencz asztalnok és Váradi Jónás kapitány kíséretére bízva Kemény indíttatta Barcsayt Kővárba „Budai Zsigmond nevű máramarosi emberrel együtt“. Egy szekérbe hányták, megvasalták s oda lakatolták őket, Szalárdi szerint „hihető azért, valahol valakik őket az úton elszabadítani ne kezdenék“. Azonban mikor Répához értek, „nagy véletlen reájok ütének, s a szekeret ottan felvervén, noha nagy reménykedéssel reménykedének, ha ugyan meg kellene lenni szedjék fejüket; de azok neki dühödten meglövéldözvén, vagdalván

¹ *Rerum Transsylvanicarum libri quatuor. MDCLXIX. 227 old.*

őket, megölték vala. Kiknek tetemeik a falu lakóitól ugyancsak ott, a falú pellengére mellé egy vermecskébe eltakarítottak vala¹⁴.

A harmadik forrásunk a *Kraus* krónikája — még részletesebb. Legtisztább képet ebből nyerhetünk. E szerint, mikor Kemény bizonyosan tudta már, hogy a törökök Barsay érdekében az ország határait átlépték: első sorban szükségesnek tartotta, hogy a Görgénybe internált Barsayt nagyobb biztonság okáért Kővárba vitesse. El is indította. Küldött vele egy székely nemest (Kövér F.) s egy magyarországi hadnagyot, Váradí Jónást, hogy lovas kísérettel Görgényből Kővárba szállítsák. Ezek aztán Barsayt Budai Zsigmonddal együtt egy kideszkázott szekérbe tették, a melyen a Rákóczyak a vadászkutyáikat szokták szállítani, s a foglyoknak azt mondták, hogy az ország rendeli őket Kővárba. Mikor azonban a Mezőségekre értek, Barsayt egy kerek nyíláson át, — a milyenen a kutyák szállítás közben ki szoktak a szekérből nézni — meglőtték, Budainak ugyanott fejét vették, s utoljára Barsay szolgáját Szövérdi Jánost koncizták fel „Kozmann“ és Répa faluk között, s a legközelebb eső Répa derekára a commissio rosszindulatú parancsára a parasztok földelték őket el. Azonban Barsay komornyikja Doboli István távolról követte az urát, hogy a dolga végét lássa. Mikor megtudta a gyilkosságot s a temetés színhelyét, bement Marosvásárhelyre, vásznat vett, kiásta és kiemelte a fejedelmet, gondosan begöngyölte az elvezett és kihült testet, s harangozás és énekszó mellett a templomba temettette el. Ezért utóbb aztán Kemény őt Barsay Andrással és Mikes Györggyel együtt Fogarasban felakasztatta.²

A három tudósítást egybevetve rögtön láthatjuk, hogy a részleteket Kraus ismerte a legbővebben. Tudósításának lényegével a Bethlen János és Szalárdi leírása is annyira összevág, hogy a két utóbbit felesleges lesz tovább idéznünk, mért a mit Szalárdi és Bethlen írtak, azt mind megtaláljuk Krausnál. Ez egyszersmind ebben a kérdésben hitelességére is igen kedvező világot vet.

Kraus tisztán megírja, hogy Barsayt a Mezőségeken ölték meg. Vessünk tehát egy pillantást a Mezőség térképére. Északon a Mezőséget a N.-Szamos határolja egészen a Beszterce torkolatáig. Itt ezzel a folyóval dél-keletre fordul a határ, s aztán egy darabig körülbelül a Dipse pataka (nemely térképen ezt is Sajónak írják, de a tulajdonképeni Sajó ettől még észak-keletre van) völgyét követi Teke irányában, — Majd azután is nagyjában egyenes dél-keleti vonalban egészen Szász-Régenig, illetve helyesebben a Lúcz-vizéig halad (Berecztelkéig). Tekétől Szász-Régenig az a kis völgyecske tekinthető határnak, a melyben a beszterce-régeni főút húzódik. Tekénél ugyanis egy magasabb dombor két ágra oszlik. Addig délyugati irányt követ, — két ágra oszlá-

¹ Szalárdi krónikája, VII. könyv. 2. rész. 609 - 610. oldal.

² Fontes rerum Austriacarum stb. Siebenbürgische chronik des Schässburger stadtschreibers Georg Kraus 1608—1665. Wien, 1864. II. rész 151--152. old.

sától fogva pedig mind a két ág dél-keletre fordul s az egyik a Lúcz völgyénél, szinte Régennél végződik. *Ez a dombor a Marosnak és Nagy-Szamosnak, illetve azok mellékvízének természetes vízválasztója. Ez, — vagy tulajdonképen inkább a két végső-ág említett jelentékenyebb völgyeस्कéje — határa a Mezőségnek is.* A kettős dombor már erdős, s minél inkább észak-keletre haladunk, annál több azontúl az erdő. A Lúcz völgye már nem tartozik a Mezőséghez, a mi történeti forrásainkban emlegetett két Répa nevű falunak pedig ahhoz teljességgel semmi köze.

De Kraus megnevez egy olyan falut is a melyik a Mezőséghez tartozik. Lássuk ezt. „*Kozmann*“ nem más, mint Kozmatelke, melynek az oláh neve: Kozma.

Ebben a faluban egy emlékfá van, a melyhez a falunak, sőt a közeli vidéknek is az a hagyománya fűződik, hogy az a „*Borcsai*“ király vagy fejedelem (krai Borcsai) megöletésének emlékére áll ott. És ennek a hagyománynak a régiségét mutatja az, hogy ezelőtt mintegy hetven évvel, tehát 1830 körül, midőn a nemrég igen öregen meghalt Keczán nevű görög kath. pap egész ifjan a faluba került: már egy korhadásnak indult fejfát talált ott, a melyet aztán kegyeletesen megújított. Ezt az újított emléket látta Kozmatelkén Kőváry László mindjárt a szabadsághare után¹ s ki is tartott addig, a míg 1886-ban egy kozmatelki oláh újat tett helyette. Ez van ott maig. Azon a vidéken a fejfákat cser- és gyertyánfából készítik, s így 30—40 évig jól eltartanak. Az az emlékfá is tehát, a melyet az öreg pap ifjúságában korhadó állapotban talált, lehetett ennyi idős. Ennél fogva Barcsaynak már egy századdal ezelőtt meg volt Kozmatelkén az egyszerű emlékjele, a mi ok és alap nélkül nem került oda.

A gyilkosságról bőven értesült Kraus — a mint láttuk megírja, hogy a megöletés Görgényből Kővár felé menve a Mezőségen történt. De hozzáteszi, hogy „*Kozma és Répa között*“. Már most a két egymás mellett fekvő Répa közül egyik sem esik a görgény-kővári útvonalba. Mind a kettő eldugott, félreeső havasalji falu. A Mezőségtől is jó félre fekszenek. A Kraus megjelöléséből világosan látszik, hogy ő a két falu — Kozmatelke és Répa — viszonylagos fekvését nem ismerte. Ez nem csoda, mert sem ő, sem említett magyar író-kortársai nem azon a vidéken éltek. Kraus azonban hallotta, hogy a gyilkosság a Mezőségen történt, s hallotta Kozmatelke nevét is, mert fölveszi a szövegébe. Lehet, hogy Répát is hallotta, vagy épen olvasta a Bethlen János már akkor ismeretes könyvében, s tán épen a nagy tekintélyű államférfiú után indult, mikor a megölt fejedelem eltemetését is Répára tette.

Bármiként legyen, annyi bizonyos, hogy Kraus idézett helymeghatározása tarthatatlan. Hiszen két olyan falú közzé teszi a feje-

¹ Kőváry: Erdély régiségei. 1852. 276.

delem megöletését, a melyek között még 8—10 más község van. Azt is mondja, hogy a színhely Rápához volt közelebb. De Rápá nincs a Mezőségen, pedig Kraus világosan írja előbb, hogy a véres tettet a Mezőségre érkezve hajtották végre. Ha már most a két megnevezett falú közül egyik a Mezőségen van, s még a görgény-kővári útba is esik: akkor világosan arra következtethetünk, hogy a megöletésnek ennél kellett történnie. S ez Kozmatelke. E mellett bizonyít az, hogy ott hosszú idő óta, — sőt lehet hogy mindjárt az esemény idejétől fogva — Barcsaynak emléke van. Közvetve e mellett bizonyít az is, hogy Kraus a helyszínt nem ismerve a két falu nevét egyszerűen cserélhette, vagy éppen a Bethlen tekintélyének hatása alatt írta Kozmatelke helyett a másik falut. De közvetlenül bizonyít Kozmatelke mellett az, hogy vannak régi, — s köztük a helyszínhez aránylag közel élt — írónk, a kik már ezelőtt egy, s másfél századdal Kozmatelke mellett döntöttek. Így Huszti András 1791-ben megjelent művében¹ a megöletést Kozma (telke) s a vele szomszédos Szokoly határára teszi. Egy marosvásárhelyi eddig kiadatlan kis krónikában pedig Enyedi Lakatos György Huszti előtt félszázaddal, 1742-ben már határozottan és kizárólag Kozmatelkét jelöli meg a fejedelem megöletése helyéül.

Összegezve a történetet és hagyományt, kimondhatjuk, hogy a hely megcserélése régi írónknál csak a vidék nem ismeréséből származott, s a fennebbieik alapján *Kozmatelkét fogadhatjuk el Barcsay meggyilkoltatása helyéül. Nyugró helye is ott van abban az általakított csúcsíves régi görög-kath. templomban a melynek közelében a falu derekán a Barcsay facmléke áll.* A templom könnyen eszközölhető felkutatása közvetlenül is meggyőzhetne róla².

Kelemen Lajos.

Az „Ismeretlen latin-magyar szótár“-ról.

E folyóirat első füzetében mutattam be egy ismeretlennek tartott latin magyar szótárt. Később lapozgatván a századok 1872-ik évi folyamát, ennek 690. lapján láttam, hogy Szabó Károly ugyanezt, mint gen nevezetes és érdekes ritkaságát mutatta be a késmárki könyvárbból. De ez a példány is csonka elől. Hiányzik belőle a czimlap és az egész első (A) iv, tehát Szabó Károly sem határozhatta meg szerzőjét és kiadása évét. A nyomtatás jellegéből ítélve, e könyvet a gyulafehérvári nyomda termékének tartotta a XVII. század közepéről. A könyv záradéka e példányban is megvan s ezekből következteti, hogy a szótár kiadója valamelyik magyarul nem értő gyulafehérvári idegen

¹ Ó- és Új Dácia. Bécs. — 275. old.

² Az „Erdély“ 1899-i évfolyamában erről a tárgyról irván, ott fel van sorolva e kérdés irodalmo is. Még akkor a Kraus krónikáját nem ismertem, s így nézeteim módosulását a jelen cikk fejtegetéseivel indokolhatom.

tanár (Bisterfeld vagy Piscator?) volt. Ezt azonban nem lehet határozottan állítani, mert a gyulafehérvári nyomdában megjelent könyvek betűi nem hasonlítanak a szótár betűihez. Továbbá Bisterfeld 1646-ban ugyanitt adta ki Wendelinus Medulla praeae puraeque latinitatis ez. szótárát, tehát nem valószínű, hogy élete hátralevő 8—9 évét egy új szótár kiadására szánta volna. Piscator pedig már 1648-ban eltávozott Gyulafehérvárról.

Szabó Károly szerint a késmárki példány homlokirata ez: „Sylva linguae Latinae“; de e szavakból nem tűnik ki, hogy a homlokirat nyomtatás-e vagy csak kézirat. A kolozsvári collegium példányán sehol sincs ily homlokirat se nyomtatásban, se kéziratilag.

Valószínűleg tévedésből hagyta ki Szabó Károly a szótárt a régi magyar nyomtatványok közül; ezért akár Gyulafehérvárt, akár külföldön jelent meg, a régi magyar nyomtatványok közé iktatandó. Szerzőjét, kiadása helyét, csak a czimlap előkerülése után lehet biztosan megállapítani.

Bisterfeld (Johannes Henricus) *Elementa logica* stb. című, Gyulafehérvárt, 1641-ben II-ik kiadásban megjelent könyvét leírta Szabó Károly a R. M. K. II. 572. sz. alatt. A Kolozsvári ev. ref. collegium példányában, a 60 lapon kívül, van még egy 4-rétű behajtott nyomtatott levél ily czimmel: Tab. II. De Argumentis. — A könyv czimének leírása tehát kiegészítendő ezzel.

Lehet, hogy a Szabó K. kezében volt példányból hiányzott ez de nem vette észre, habár a 60 lap közepén e cím olvasható: Tabula I. adumbrans Logicae methodam.

Dr. Török István.

Halász Ignác

sz. 1855., m. h. 1901. ápril. 9.

Alig mult el a feltámadás ünnepe, midőn egy megdöbentő halálhir gyászba borította a kolozsvári egyetemet, tudományos életünk köztársaságait s a társadalom széles körét.

Dr. Halász Ignác, a kolozsvári egyetemen a magyar nyelvtudomány és összehasonlító nyelvészet ny. r. tanára, a M. T. Akadémia és a helsinforsi finn-ugor társaság levelező, az Erdélyi Múzeum-Egylet bölc. és tt. szakosztálya, az Erd. Irod. Társaság tagja stb. stb. f. hó 9-én esti 9 órakor, élete 46-ik évében Budapesten, hova gyógyulást keresni ment, elhunyt.

A megboldogultban a magyar nyelvtudomány egyik legkitűnőbb művelőjét, egyetemünk lelkes buzgó tanárát, kartársai a szerető hű barátot, tanítványai a hivatásán teljes odaadással csügghető mestert — s szerető családja mindenét veszítette el. Egyesületünk is egyik buzgó tagját, folyóiratunk kitűnő munkatársát gyászolja a megboldogultban. Legutóbbi veszteségünket — Imre Sándort — még ő parentálta el. Legutóbbi füzetünkben s ime ily hamar azután őt magát kell elsíratnunk.

Nem feladatunk tudományos érdemeit e helyen behatóan méltatni, csak felemlítjük, hogy maradandó becsű munkákat hagyott hátra az irodalomtörténet s főképe a nyelvészet köréből s mint meseíró („Móka bácsi“) is nagy érdemeket szerzett. Háromszor járt és tartózkodott a svédországi lapok között; nyelvüket, népszokásaikat tanulmányozta s nagybecsű munkákban az összehasonlító nyelvtudomány közkincsévé tette.

Tudományos érdemeinél nem volt kevesebb az ő egyéni szeretereméltősága, szerénysége, kedélyessége, a miért őt mindenki szerette, becsülte, tisztelte. Ez az általános tisztelet és szeretet meghatóan nyilvánult Budapesten ápr. 12-én történt temetésén, melyen csak a kolozsvári egyetem részéről 11 volt collegája s őt tanítványa állotta körül ravatalát. Az egyetem részéről *Csengeri János* dr. bölcsészeti kari dékán a következő beszéddel búcsúztatta el:

„Drága halottunk! Édes jó barátunk!

Egy utolsó isten hozzád nélkül mi sem bocsáthatunk nagy útdra, mi, kik elmondhatjuk, hogy imádott családod után legközelebb állottunk hozzád. Eljöttünk utánad onnan, bérczes kis hazánkból, hogy búcsút vegyünk tőled a kolozsvári Ferencz József tud. egyetem bölcsészeti kara nevében s búcsút vegyünk Tőled baráti szívünk fájdalmas óhajta szerint. Továbbá a M. T. Akadémia is megbízott, hogy nevében az utolsó isten-hozzádot elmondjam. Oh, ha elmondhatnók neked, ha meghallanád, milyen megrendülést, mély részvétet, igaz bánatot keltett gyászos elhunytod váratlan híre szűkebb hazánk metropolisában mindenütt, de kivált az Alma Mater falai között, hön szerető tanártársaid s téged rajongással környező tanítványaid soraiban.

Egy szó nyilallott szívünkön keresztül, egy röpké szóban annyi fájdalom. Lehetséges-e, hogy azt a mindenkitől szeretett, derék jó embert, a ki még csak imént jószágos mosolyával, igaz lelkét tükröztető derült arcával, férfi korának legszebb virágában járt közöttünk, ilyen hirtelen, ilyen váratlanul, ilyen kíméletlenül elragadja tőlünk a kegyetlen végzet?! Hát mit ér akkor a jószág, mit a szeplőtlen becsület, mit a legnemesebb törekvés. E feljajduló kétség marcangolja buba merült szívünket, melyen kora veszted olyan fájdalmas, olyan égető sebet ütött. S ha lelkünk előtt, képzeletünkben visszaidézzük képedet, alakodat, egész valódat: valóban azt se tudjuk, kit sirassunk Benned

jobban: egyetemünk egyik díszét, büszkeségét, kibem a komoly tudósnál, csak az őszinte szerénység volt nagyobb, vagy a párját ritkító derék embert, kinek nem volt, nem lehetett ellensége; a tudomány lelkes közlőjét, terjesztőjét, ki igazi magyar lelkének gazdag kincseit pár kézzel osztá szét a tudomány-szomjas ifjúság között, vagy a gazdag kedélyű mesemondót, az apró nép Móka bácsiját, a ki megszűnt tudós lenni, hogy a gyermekek között gyermeki örömmel, naiv lélekkel mesélgesse aranyos mókáit? a kedélyes, vidám, önzetlen jó barátot, kinek ajka nem mondott egyebet, mit szíve érzett, vagy a példászerű családapát, övéinek örömet, boldogságát, mindenét?

Oh, hogyne volna nehéz kimondani az utolsó búcsúszót neked, hogyne volna nehéz elhinnünk, hogy te, az áldott jó ember, körünkből örökre eltávoztál.

Megtörtént; mienk csak a mérhetetlen gyász, tied a szeretet minden dicsérete. S ez adjon vigaszt gyászunkban. A ki annyi szeretetet ébresztett maga iránt, a ki oly ritka nemes tulajdonokkal küzdötte föl magát a legnemesebb hivatás kiváló polczára, a ki oly lelkesen s oly eredménnyel tanította a kicsinyeknek és nagyoknak édes hazai nyelvünk tudományát, az nem élt hiába, az el nem enyésző nyomot hagyott maga után.

Halász Ignác! te már a halhatatlanságé vagy s onnan is mosolyogva, biztatva intesz felénk s azt bizonyítod nekünk, hogy élni mégis érdemes, küzdeni mégse hiábavaló, mert a hozzád hasonló munkások rakják le hazánk jövő nagyságának alapjait. Könyben uszó szemekkel, de lélekben enyhülve nyújtjuk végbúcsura kezünket, nem örökre, csak a találkozásig s a viszontlátásra. Isten veled, Isten veled, Isten veled!

A tanítványok nevében *Bodor* Aladár kolozsvári tanárjelölt búcsuzott el szeretett tanárjoktól.

Nyugodjék békével s legyen áldott emlékezete!